

KILPILUOIKEUDELLINEN VAHINGONKORVAUS ASFALTTIKARTELLIRATKAISUN VALOSSA

*(Der kartellrechtliche Schadensersatz
im Lichte der Asphaltkartellentscheidung)*

1. Miksi ratkaisu on tärkeä?¹

Kilpailuoikeudelliset vahingonkorvauskanteet ovat saaneet kasvavaa huomiota Suomessa muutamien erittäin mittavien asiakokonaisuuksien tultua vireille yleisissä tuomioistuimissa.² Kehityskulku on ollut samansuuntainen Euroopan laajuisesti. Yhtenä osatekijänä ilmiön taustalla ovat Euroopan unionin tuomioistuimen oikeuskäytäntö ja Euroopan komission pyrkimykset edistää kilpailuoikeudellisia vahingonkorvauksia.

Vaikka kotimaiset tapaukset ovat nousseet julkisuuteen lähinnä suurten taloudellisten intressien takia, niihin liittyy myös useita ennakkoratkaisu- luonteisia oikeuskysymyksiä. Nämä kysymykset koskevat erityisesti velvoiteoikeutta, mutta jossain määrin myös esimerkiksi EU-oikeutta ja prosessi-oikeutta. Avoimia kysymyksiä on runsaasti, koska

kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista ei ole merkittävää oikeuskäytäntöä.³ Tapausten myötä aihetta koskevien oikeuskysymysten kenttä on kuitenkin vähitellen hahmottunut ja jäsentynyt.⁴

Helsingin kärjäoikeuden 28.11.2013 antama tuomio asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa on siten tärkeä askel kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen kehityksessä.⁵ Siinä kärjäoikeus otti kantaa useisiin avoimiin oikeuskysymyksiin, kuten soveltuviin korvausnormeihin, vanhentumislain (728/2003) tulkintaan, EU-oikeuden vaikutukseen kansallisessa vahingonkorvausasiassa, hallinnollisen seuraamusmaksuprosessin tuomion vaikutukseen vahingonkorvausasiassa ja vastuun kohdistamiseen rikkomukseen syyllistyneen yhtiön lakattua. Tuomion taustalla ollut kartellitoiminta on myös yksi kilpailurikkomusten perustyyppi. Tuomio ei tätä kirjoitettaessa ole lainvoimainen. Vaikka siitä

¹ Kirjoittajat toimivat eräiden kantajakuntien asiamiehinä.

² Erityisesti asfalttikartellin ja raakapuukartellin vahingonkorvausoikeudenkäynnit ovat olleet julkisuudessa, autojen varaosakartellin ja vetyperoksidikartellin korvausasiat ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

³ Johtopäätös kirjallisuudesta on, ettei alan ratkaisukäytännöstä voi vielä päätellä juuri mitään. *Havu, Katri – Kalliokoski, Toni – Wikberg, Olli*: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus. Helsinki 2010, s. 129–143; *Aine, Antti*: Kilpailuoikeuden yksityisoikeudellisen soveltamisen kehityssuuntia. DL 2012, s. 441–448.

⁴ Varhaisista pyrkimyksistä kokonaiskuvan esittämiseen ks. *Havu, Katri – Kalliokoski, Toni – Wikberg, Olli*: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus. Helsinki 2010.

⁵ Kyseessä on 41 erillistä tuomiota, esim. tuomiot 13/64901 (valtio), 13/64913 (Helsingin kaupunki) ja 13/64929 (Espoon kaupunki). Tässä kirjoituksessa niihin viitataan yksikössä, sillä oikeuskysymykset olivat pääasiassa yhteisiä kaikille tai useille kanteille.

saatava kuva oikeustilasta on siten parhaimmillaan-kin alustava, kyseessä on ensimmäinen kerta, kun moniin aihetta koskeviin kysymyksiin on saatu tuomioistuimen kannanotto.

2. Asian tausta

Asfalttikartellin vahingonkorvausoikeudenkäynti on seurausta vuonna 2002 alkaneesta seuraamusmaksuprosessista, joka syksyllä 2009 päättyi KHO:n langettavaan päätökseen ja ennätykselliseen seuraamusmaksuun.⁶ Markkinaoikeus oli katsonut kilpailurikkomuksen tulleen näytetyksi vain ajallisesti ja alueellisesti rajattuina kokonaisuuksina. KHO sen sijaan totesi hajanaisen näytön kaikesta huolimatta ilmentäneen valtakunnallista, valtion, kuntien ja yksityistahojen päällystysurakat kattanutta kartellia, joka toimi ainakin vuosina 1994–2002. KHO katsoi teon rikkoneen sekä Suomen että EU:n kilpailuoikeutta.

Valtio ja 40 kuntaa panivat korvauskanteita vireille eri yhtiöitä vastaan vuosina 2008–2011. Korvausvaatimukset olivat yhteensä 122 miljoonaa euroa, josta valtion osuus oli 56 miljoonaa ja kuntien osuus 66 miljoonaa. Lisäksi korkovaatimukset olivat merkittäviä. Kanteen nostaneet kunnat olivat vaatimuksiltaan, kooltaan ja sijainniltaan hyvin erilaisia. Yhdessä ne kuitenkin edustivat noin puolta Suomen väkiluvusta, mistä voi päätellä, että varsinkin suuret kaupungit olivat kattavasti edustettuina. Monet pienet kunnat tekivät tietoisien ratkaisun olla nostamatta kannetta, koska niiden rahallinen intressi ei ollut mielekkäässä suhteessa oikeudenkäynnin aiheuttamaan työmäärään ja kustannuksiin.⁷ Asia liittyy siihen laajempaan keskuste-

luun, jota EU:n tasolla käydään eurooppalaisen ryhmäkanteen mahdollisuudesta ja tarpeellisuudesta.⁸

Oikeudenkäynti käräjäoikeudessa muodostui poikkeuksellisen laajaksi, vaikka asiat yhdistettiin pääkäsittelyn ajaksi.⁹ Syitä olivat erityisesti osapuolten lukumäärä (41 kantajaa, 8 vastaajaa) sekä oikeus- ja näyttökysymysten epäselvyys ja niistä seuraava runsas todistelu. Pääkäsittelyn seitsemän kuukauden keston vaikutti paitsi todistelun laajuus myös se, että käräjäoikeudessa poikkeuksellisesti käytiin pääkäsittelyn aluksi noin kahden kuukauden ajan läpi osapuolten tulkintoja asiaan liittyvistä oikeudellisista riitakysymyksistä.

Viime kädessä asiassa oli kysymys siitä, olivatko vastaajat aiheuttaneet kilpailurikkomuksellaan kantajille korvauskelpoista vahinkoa ja jos olivat, kuinka paljon. Tuomion lopputulos oli, että valtion kanne hylättiin kokonaisuudessaan, koska eräiden valtion päällystystuotannon työntekijöiden katsottiin tienneen kartellista ja osallistuneen siihen. Kunnista yhden kanne hylättiin, koska sille ei katsottu aiheutuneen vahinkoa. Muille kunnille määrättiin vahingonkorvausta yhteensä noin 37 miljoonaa euroa.

3. Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksen vaikutus

Kilpailuoikeudelliset vahingonkorvausoikeudenkäynnit ovat tyypillisesti seurausta kilpailuviranomaisten tutkinnasta ja hallinnollisessa seuraamusmaksuprosessissa annettusta tuomiosta. Tämä herättää kysymyksen seuraamusmaksuprosessin tuomion merkityksestä vahingonkorvausasiassa.

⁶ KHO:2009:83.

⁷ Ks. esim. Vesilahden kunnanhallituksen pöytäkirja 29.3.2010, § 50; Mäntyharjun kunnanhallituksen pöytäkirja 31.3.2010, § 50; Kuortaneen kunnanhallituksen pöytäkirja 6.4.2010, § 82; Miehikkälän kunnanhallituksen pöytäkirja 28.3.2011, § 35 ja Kärsämäen kunnanhallituksen pöytäkirja 14.3.2011, § 88.

⁸ Keskustelu on saanut toistaiseksi konkreettisimman muotonsa Euroopan komission 11.6.2013 julkaisemassa tiedonannossa COM(2013) 401 final ja suosituksessa C(2013) 3539/3 kollektiivisten oikeussuojakeinojen ottamiseksi käyttöön EU:n jäsenvaltioissa.

⁹ Käräjäoikeus harkitsi myös vaihtoehtoa, jossa kaikki kanteet olisi käsitelty erillisinä. Toisiaan seuraavien pääkäsittelyjen yhteenlasketuksi kestoksi tässä vaihtoehdossa arvioitiin yli kolme vuotta, ja monia todistajista olisi kuultu kymmeniä kertoja. Yhdistetty pääkäsittely näyttää siis raskaudestaan huolimatta paremmalta vaihtoehdolta. Tuomioistuinjärjestelmä joutunee kuitenkin vielä kovemmalle koetukselle raakapuukartellin vahingonkorvausasiassa, jossa kanteiden määrä on asfalttiasiaan verrattuna moninkertainen.

Yhtäältä olisi luontevaa nojautua aiempaan lainvoimaiseen ratkaisuun. Toisaalta seuraamusmaksuprosessin ratkaisu on annettu eri prosessilajissa, eri asianosaisten kesken ja eri oikeuskysymyksessä kuin vahingonkorvausratkaisu.

Aiemmalla päätöksellä voi yleisesti olla kahdenlaista merkitystä: oikeusvoimavaikutus tai todistusvaikutus. Oikeusvoimalla tarkoitetaan tuomioistuimen lainvoimaisen ratkaisun sitovaa vaikutusta tulevaisuuteen nähden.¹⁰ Sillä on sekä negatiivinen että positiivinen vaikutus. Negatiivinen vaikutus tarkoittaa, ettei lainvoimaisesti ratkaistua asiaa voida enää ottaa uudelleen tutkittavaksi uudessa oikeudenkäynnissä.¹¹ Positiivinen vaikutus puolestaan ilmenee niin, että lainvoimaisesti ratkaistua asiaa ei voi enää riitauttaa myöhemmissä oikeudenkäynneissä, vaan se on otettava uuden ratkaisun lähtökohdaksi.¹² Todistusvaikutus taas tarkoittaa tuomion sisällön merkitystä todisteena toisessa oikeudenkäynnissä.¹³ Käytännössä vahva todistusvaikutus voi yhdessä muun todistelun kanssa johtaa samaan lopputulokseen kuin positiivinen oikeusvoimavaikutus.¹⁴

Hallinto- ja siviiliprosessin välistä oikeusvoimavaikutusta on tutkittu niukasti. *Jokela* on katsonut, hallintoasiassa annettu ratkaisu voidaan riitaita rikosasiassa tietyin varauksin asettaa tuomion perustaksi.¹⁵ *Lappalainen* on katsonut samansuuntaisesti ja todennut, että hallintoasian tuomion on oltava tällöin nimenomaan vahvistustuomion tyyppinen.¹⁶ Positiivisen oikeusvoimavaikutuksen saa päätöslauselma, ei perustelut.¹⁷

Asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa kantajat pääasiassa väittivät, että KHO:n päätökselle

tulee antaa vähintään vahva todistusvaikutus. Vastaajien väitteet KHO:n päätöksen merkityksestä vaihtelivat. Osa vastaajista katsoi, että KHO:n päätöksellä ei ollut mitään oikeusvoima- eikä todistusvaikutusta. Osa taas oli valmis antamaan oikeusvoimavaikutuksen enintään KHO:n päätöksen päätöslauselmalle, mutta ei sen perusteluille.

Käräjäoikeus katsoi, että kilpailurikkomuksen olemassaolon ja siihen osallistuneiden tahojen osalta KHO:n rikkomuspäätös on ennakkoluonteinen ratkaisu vahingonkorvausasian käsittelylle, joten sillä on positiivinen oikeusvoimavaikutus sitä seuraavassa vahingonkorvausprosessissa. Käräjäoikeuden mukaan oikeusvoimaisuus ei ulotu siihen, mitä KHO perusteluissaan lausui. Oikeusvoimaiseksi tulee ainoastaan tuomion lopputulos. Oikeusvoimavaikutus ei siis rajoittanut käräjäoikeuden ratkaisuvalltaa todeta rikkomuksen ulottuneen KHO:n toteaman rikkomusajan ulkopuolelle tai siihen osallistuneen muitakin kuin KHO:n toteamia tahoja. Näin käräjäoikeus myös menetteli.

Käräjäoikeuden ratkaisu on oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukainen, koska KHO:n päätöksellä katsottiin tietyiltä osin olevan positiivinen oikeusvoimavaikutus sitä seuraavassa vahingonkorvaus-oikeudenkäynnissä. Hieman tulkinnanvaraiseksi kuitenkin jää KHO:n päätöksen sitovuuden raja eli mikä kaikki sitoo.¹⁸ Käräjäoikeuden tuomion perusteella vaikuttaa siltä, että rikkomuksen olemassaolo, siihen osallistuneet yhtiöt ja yhtiökohtaisesti todettu rikkomuksen laatu, laajuus ja kestoaika muodostavat rikkomuksen sitovan vähimmäisulottuvuuden. Tämä kuitenkin menee huomattavasti pidemmälle kuin KHO:n päätöslauselma, jossa todetaan vain

¹⁰ *Jokela, Antti*: Oikeudenkäynti III. Helsinki 2004, s. 428.

¹¹ *Ibid.*, s. 428.

¹² *Lappalainen, Juha*: Siviiliprosessioikeus II. Helsinki 2001, s. 402.

¹³ *Ibid.*, s. 403.

¹⁴ *Ibid.*, s. 403.

¹⁵ *Jokela, Antti*: Oikeudenkäynti III. Helsinki 2004, s. 450.

¹⁶ *Lappalainen, Juha*: Siviiliprosessioikeus II. Helsinki 2001, s. 468.

¹⁷ *Jokela, Antti*: Oikeudenkäynti III. Helsinki 2004, s. 450; *Lappalainen, Juha*: Siviiliprosessioikeus II. Helsinki 2001, s. 468. Oikeuskäytännöstä ks. *Qvist v. JCS* -asiaan liittyvä markkinaoikeuden päätös nro 177/2009, annettu 3.4.2009. Sen mukaan Kilpailuviraston päätöksen perustelut eivät olleet valituskelpoisia, koska niillä ei ollut oikeusvoimavaikutusta eikä sitovaa todistusvaikutusta vireillä olevassa vahingonkorvausoikeudenkäynnissä.

¹⁸ Vastaava kysymys on jo aiemmin tullut esille suhteessa Euroopan komission ja EU:n tuomioistuinten kilpailupäätöksiin, joista kansallinen viranomainen ei voi päätyä erilaiseen lopputulokseen.

kuinka suuri seuraamusmaksu kullekin vastaajalle määrätään.

Käräjäoikeuden valitsema tulkinta on perusteltu siinä mielessä, että seuraamusmaksuprosessissa rikkomusta ja sen sisältöä on jo selvitetty ja asia on lainvoimaisesti ratkaistu. Olisi ongelmallista, jos rikkomuksen olemassaolosta saisi ikään kuin uuden muutoksenhakumahdollisuuden vahingonkorvausoikeudenkäynnissä.¹⁹ Samalla käräjäoikeuden ratkaisu tietenkin korostaa seuraamusmaksuprosessin merkitystä, koska sen lopputulosta ei voi monin osin enää muuttaa vahingonkorvausoikeudenkäynnissä. Rikkomuksen perustavilla seikoilla voi kuitenkin olla varsin erilainen merkitys eri prosessien lopputuloksen kannalta. Seuraamusmaksuprosessissa hieman laajempi ajallinen ja alueellinen ulottuvuus eivät välttämättä suurena seuraamusmaksua olennaisesti. Vahingonkorvausoikeudenkäynnissä niillä on lähtökohtaisesti ratkaiseva vaikutus siihen, mikä ylipäätään on korvattavaa vahinkoa.

4. Vahingon aiheutuminen ja määrä

Keskeisin kysymys asiassa oli se, olivatko vastaajat aiheuttaneet kantajille kilpailurikkomuksella vahinkoa ja jos olivat, kuinka paljon. Kysymystä vahingon aiheutumisen ja määrän osoittamisesta on jo pitkään pidetty yhtenä kilpailuoikeudellis-

ten vahingonkorvauskanteiden suurimmista ongelmista.²⁰ Vastauksena siihen Euroopan komissio on julkaissut asiaa koskevan ohjeasiakirjan.²¹ Toisin kuin oikeuskäytännön vakiintumisen myötä selviävät oikeudelliset ongelmat, vahingon mittaamista koskevat ongelmat ovat luultavasti luonteeltaan pysyviä, koska ne ovat korostetusti tapauskohtaisia. Niidenkin osalta oikeuskäytäntö kuitenkin antaa suuntaviivoja siihen, minkälainen ja kuinka runsas näyttö vahingon aiheutumisesta ja määrästä on riittävää.²²

Asfalttikartellin vahingonkorvaustapauksessa eri kantajien korvausvaatimukset vaihtelivat 10–30 prosentin välillä toteutuneesta urakkahinnasta laskettuna. Vastaajat puolestaan väittivät, että kartelli ei aiheuttanut vahinkoa. Käräjäoikeus katsoi, että kunnat olivat kärsineet vahinkoa tyypillisesti 15 % urakkahinnasta, joissakin tapauksissa 20 %.²³ Asian keskeisyyttä ja vaikeutta sekä esitetyn todistelun määrää kuvaa, että käräjäoikeus käytti 130 sivua tuomiostaan sen selvittämiseen, oliko vahinkoa aiheutunut vai ei. Käräjäoikeus sovelsi arvioinnissaan edellä mainittua komission ohjeasiakirjaa.

Asiassa esitettiin yksinkertaista neljänlaista näyttöä vahingon aiheutumisesta ja määrästä: (i) taloustieteellistä asiantuntijatodistelua, (ii) kantajakohtaista todistelua hintojen kehityksestä, (iii) kartellin aikana päällystysalalla toimineiden henkilöiden arvioita vahingosta ja (iv) erilaista epä-

¹⁹ Euroopan komissio on kiinnittänyt huomiota samaan asiaan ja ehdottaa siksi, että kansallisten viranomaisten rikkomuspäätökset olisivat sitovia vahingonkorvausoikeudenkäynneissä. Ehdotuksen mukaan sitovia olisivat tuomiolauselmia ja siihen liittyvät perustelut. Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi tietyistä säännöistä, joita sovelletaan jäsenvaltioiden ja Euroopan unionin kilpailuoikeuden säännösten rikkomisen johdosta kansallisen lainsäädännön nojalla nostettuihin vahingonkorvauskanteisiin, Strasbourg 11.6.2013, COM(2013) 404 final, s. 17–18, 29–30, 41.

²⁰ Ks. esim. Euroopan yhteisöjen komission vihreä kirja yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisesta johtuvista vahingonkorvauskanteista, Bryssel 19.12.2005, COM(2005) 672 final ja siihen liittyvä valmisteluasiakirja, SEC(2005) 1732, s. 13 sekä Euroopan komission ehdotus direktiiviksi kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista, COM(2013) 404 final, s. 4, 20, 32. Suomessa ks. esim. *Kanniainen, Vesa – Saraste, Tuomas – Tammelin, Katja*: Kartellivahingon ja sen määrän toteennäyttäminen vahingonkorvausoikeudenkäynnissä. DL 2006, s. 419–440; *Havu, Katri – Kalliokoski, Toni – Wikberg, Olli*: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus. Helsinki 2010, s. 2–3, 69–87.

²¹ Komission tiedonanto vahingon määrittämisestä Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan rikkomisesta johtuvissa vahingonkorvauskanteissa, C(2013) 3440, ja siihen liittyvä käytännön opas, SWD(2013) 205.

²² Käräjäoikeus esimerkiksi katsoi, ettei kartellien lähtökohtainen vahingollisuus johtanut käännettyyn näyttötaakkaan vahingon aiheutumisen suhteen, vaan kyseinen seikka tuli huomioida arvioitaessa kantajien näyttötaakan täyttymistä. Euroopan komission ehdotus direktiiviksi kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista sen sijaan sisältää kumottavissa olevan oletaman, että kartellit aiheuttavat vahinkoa, COM(2013) 404 final, s. 20, 44.

²³ Yhden kunnan kanne hylättiin, koska se ei onnistunut osoittamaan hintojensa kohonneen. Valtion osalta ylihinnan määrään ei otettu kantaa, koska sen kanne hylättiin muulla perusteella.

suoraa asiakirjanäyttöä vahingon aiheutumisesta. Kohdan (i) osalta kantajat ja vastaajat teettivät erilaisia tilastollisia selvityksiä. Kohdat (ii), (iii) ja (iv) perustuivat vaihtelevissa määrin Kilpailuviraston tutkinnassaan keräämään näyttöön.

Taloustieteellisen todistelun lopputulos oli, että kantajien asiantuntijat havaitsivat selvityksissään kartellin aiheuttamaa ylihintaa, mutta vastaajien asiantuntijat eivät. Käräjäoikeus löysi puutteita kummankin puolen asiantuntijoiden selvityksistä, mutta päätyi pitämään vastaajien asiantuntijoiden tekemien selvitysten puutteita jonkin verran merkittävämpinä.²⁴ Käräjäoikeus ei kuitenkaan ratkaissut vahingon aiheutumista koskevaa kysymystä pelkästään taloustieteellisen näytön perusteella.²⁵ Se arvioi asiassa esitettyä näyttöä kokonaisuutena, ja totesi kokonaisarvioinnissa muun näytön tukevan paremmin kantajien taloustieteellistä asiantuntijatodistelua.

Tämä muu näyttö muodostui suurelta osin jo seuraamusmaksuprosessissa esitetystä asiakirjanäytöstä ja siinä kuultujen todistajien kertomuksista. Ne osoittivat asfalttikartellin olleen toimiva ja tehokkaasti järjestetty kokonaisuus. Siksi käräjäoikeus ei pitänyt uskottavana vastaajien väitteitä siitä, että asfalttikartelli olisi ollut epäonnistunut tai toimimaton kartelli. Samalla vastaajien taloustieteellisten selvitysten tulos muuttui epäuskottavaksi.

Vahingon aiheutumisen ja määrän osoittamista koskevassa keskustelussa on korostettu taloustieteellisen todistelun keskeistä merkitystä. Käräjäoikeus antoi sille paljon painoarvoa ja käytti run-

saasti vaivaa arvioidessaan taloustieteellisten selvitysten merkitystä todisteena. Kysymys vahingon aiheutumisesta ei silti ratkennut pelkän taloustieteellisen todistelun perusteella. Siten osapuoli ei voi jättäytyä pääosin taloustieteellisen todistelun varaan, vaan muulle todistelulle jää erittäin merkittävä rooli. Lopputuloksen perusteella näyttää siltä, että taloustieteellisen todistelun merkitystä on ehkä ylikorostettu.

Vaikka käräjäoikeus katsoi vahinkoa aiheutuneen, se ei katsonut vahingon määrän ilmenevän riittävällä tavalla mistään yksittäisistä todisteista tai todistajankertomuksista. Sen sijaan käräjäoikeus arvioi vahingon määrää kohtuusperusteisesti oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 6 §:n nojalla.²⁶ Käräjäoikeuden soveltama 15 tai 20 %:n vahinkoarvio oli melko lähellä kuntakantajien taloustieteellisten asiantuntijoiden esittämää noin 17 %:n arviota, mutta oli pienempi kuin henkilötodistajien tyypillisesti esittämät arviot.

5. Sovellettavat korvausnormit

Kilpailuoikeudellisille vahingonkorvauskanteille on ollut tyypillistä, että kantaja on vedonnut pelkkään kilpailunrajoituslain (480/1992) 18 a §:n vahingonkorvaussäännökseen tai sitten useisiin eri korvausnormeihin.²⁷ KRL 18 a § soveltuu vain elinkeinonharjoittajiin, ja se tuli voimaan 1.10.1998. Syynä muihin korvausnormeihin vetoamiseen on siten ollut kantajan epävarmuus siitä, onko se elinkeinonharjoittaja tai soveltuuko KRL 18 a § koko vahinkojaksoon. Jos näistä kysymyksistä ei ole ollut

²⁴ Käräjäoikeus kiinnitti huomiota muun muassa siihen, että vastaajien selvitysten aineistona oli käytetty sekä voittaneita että hävinneitä urakkatarjouksia niitä erottelematta.

²⁵ Käräjäoikeus arvioi asiaa seuraavasti: ”*Jotta ekonometristen tutkimusten tuloksille voitaisiin oikeudenkäynnissä antaa ratkaiseva todistusarvo, vähimmäisedellytyksenä olisi, että kaikkien saman kartellin aiheuttamaa vahinkoa selvittäneiden, toisistaan riippumattomien asiantuntijoiden suorittamien tutkimusten tulosten pitäisi olla yhdenmukaisia tai että johonkin lopputulokseen päätyvät tutkimukset olisi yksiselitteisesti todettavissa virheellisiksi.*” Helsingin käräjäoikeuden tuomio 13/64929, s. 165.

²⁶ Euroopan komission ehdotuksessa direktiiviksi kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksesta edellytetään, että tuomioistuimella on oltava valta arvioida vahingon suuruus, COM(2013) 404 final, s. 20, 44. Suomessa asiasta on jo vanhastaan säädetty OK 17:6:ssa.

²⁷ Tätä nykyä voimassa olevaa kilpailulain (948/2011) 20 §:n sisältämää korvaussäännöstä sovelletaan vain 1.11.2011 jälkeen tapahtuneisiin kilpailurikkomuksiin. Sitä edeltäviin rikkomuksiin soveltuu KRL 18 a §, jota tullaan siten soveltamaan vielä useita vuosia.

epäselvyyttä, kantajat ovat yleensä vedonneet vain KRL 18 a §:ään. Muussa tapauksessa kantajat ovat vedonneet useisiin eri korvausnormeihin.

Myös asfalttikartellin vahingonkorvauskanteissa kantajat vetosivat KRL 18 a §:n ohella lukuisiin erilaisiin korvausnormeihin. Vastaajat puolestaan väittivät, että KRL 18 a § ei soveltunut, koska kantajat eivät olleet elinkeinonharjoittajia. Lisäksi vastaajat väittivät, että voimaantulonsa 1.10.1998 jälkeen KRL 18 a § syrjäytti kaikki muut korvausnormit, eikä niihin sen jälkeen enää voinut vedota.

Käräjäoikeus katsoi, että harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kunnat eivät olleet elinkeinonharjoittajia asfalttipäällystyksen hankintatoiminnassaan, koska ne toteuttivat lakisääteistä tehtävänsä. Siten KRL 18 a § ei soveltunut niihin.²⁸ KRL 18 a §:n jäädessä soveltumatta käräjäoikeus sovelsi korvausnormeina sopimusoikeudellista vahingonkorvausta sopimuskumppanien välillä ja vahingonkorvauslakia muiden kuin sopimuskumppanien välillä.²⁹

Sopimusvastuun osalta osapuolten välillä valitsi erimielisyys siitä, oliko sopimusrikkomusta tapahtunut, kun sopimus oli täytetty eikä yhtäkään sopimusehtoa edes väitetty rikotun. Käräjäoikeus totesi kuitenkin, että sopimuskumppanin vahingoittaminen lainvastaisella menettelyllä oli jo itsessään sopimusrikkomus.³⁰ Lisäksi käräjäoikeus katsoi, että vastaajat olivat rikkoneet lojaliteetti- ja tiedonantovelvollisuuttaan salatessaan kartellin ja sen vaikutuksen sopimuksen hintaehtoon ja myös tällä tavoin syyllistyneet sopimusrikkomukseen.³¹

Vahingonkorvauslakia käräjäoikeus sovelsi tilanteissa, joissa kantaja vaati yhteisvastuun perusteella korvausta myös muulta taholta kuin sopimuskumppaniltaan. Käräjäoikeus katsoi, että tapauksessa oli kyse puhtaasti varallisuusvahingon korvaamisesta, mutta vahingonkorvauslain 5 luvun 1 §:n mukaiset erittäin painavat syyt olivat käsillä.³²

Korvausnormien keskinäisen soveltamisen osalta käräjäoikeus viittasi niin sanottuun rinnakkaisperiaatteeseen, jonka mukaan kahta korvausjärjestelmää voidaan soveltaa saman vahingon korvaamiseen, jos molempien soveltamisedellytykset täyttyvät.³³ Käytännössä käräjäoikeus kuitenkin sovelsi rinnakkaisperiaatetta vain KRL 18 a §:n ja sopimusvastuun kesken. Vahingonkorvauslain se katsoi syrjäytyvän siltä osin kuin KRL 18 a § soveltui. Samoin käräjäoikeus torjui ajatuksen sopimusvastuun ja vahingonkorvauslain rinnakkaisesta soveltamisesta sopimuskumppaniin, vaikka piti rikkomusvastuuta sinänsä mahdollisena tapana hahmottaa tilannetta.

Käräjäoikeus katsoi, että korvausnormeiksi eivät soveltuneet muun muassa sopimuksen (osa)pätemättömyys kilpailulainsäädännön tai oikeustoimilain 3 luvun säännösten nojalla, perusteettoman edun palautus, EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan suora soveltaminen, sopimussuhteen ylittävä sopimusvastuu tai sopimusneuvotteluilla aiheutetun vahingon korvaaminen.

Käräjäoikeuden valitsemassa tulkintalinjassa on hyvää ainakin sen selvärajaisuus: se auttaa rajamaan lukuisten mahdollisesti soveltuvien korvaus-

²⁸ Poikkeuksina olivat esimerkiksi Helsingin kaupunki ja Tampereen kaupunki, joilla oli omaa päällystystoimintaa. Niiden katsottiin kuuluvan KRL 18 a §:n soveltamisalaan.

²⁹ Kuten yhteisvastuunkin osalta on havaittavissa, käräjäoikeuden tuomiossa sopimusperusteinen korvausvastuu omaa sopimuskumppania kohtaan muodostuu eräänlaiseksi vastuun kovaksi ytimeksi, jota vahingonaiheuttaja ei voi väistää.

³⁰ Näin myös korkein oikeus Kilpailulaki 2010 -työryhmän mietintöä koskevassa lausunnossaan OH2009/27.

³¹ Ks. myös Helsingin käräjäoikeuden välituomio asiassa *CDC v. Kemira* (Helsingin käräjäoikeus, dnro L 11/16750, välituomio 36492, annettu 4.7.2013). Siinä käräjäoikeus ei katsonut kanteen välittömästi perustuvan kantajan ja vastaajan välisiin toimitussopimuksiin tai niiden ehtojen rikkomiseen, vaan vastaajan kilpailurikkomukseen ja sen avulla veloitettuun ylihintaan. Käräjäoikeus ei välituomiossa ottanut kantaa sovellettaviin korvausnormeihin.

³² Tätä tulkintaa on jo pitkään pidetty kirjallisuudessa melko selvänä. Ks. esim. *Havu, Katri*: Oikeus kilpailuoikeudelliseen vahingonkorvaukseen EU:n ja Suomen oikeudessa. Helsinki 2013, s. 68–69 ja siinä viitattu kirjallisuus.

³³ Rinnakkaisperiaatteesta ks. esim. *Saarnilehto, Ari*: KKO 2008:31 ja eri korvausjärjestelmät. DL 2009, s. 350–363; *Saarnilehto, Ari*: Vahingonkorvauslain soveltaminen sopimussuhteessa aiheutettuun vahinkoon korkeimman oikeuden käytännön valossa. Teoksessa Juhlajulkaisu Juha Tolonen. Turku 2001, s. 221–235.

normien muodostamaa joukkoa ja siten vähentää epävarmuutta. Tuomion lopputulokseen ei myöskään ollut mainittavaa vaikutusta sillä, mitä korvausnormeja käräjäoikeus sovelsi. Kun tuottamus, korvattavan vahingon etäisyys ja vahingonkorvauslain 5 luvun 1 § eivät muodostuneet ongelmiksi, normien väliset erot olisivat voineet liittyä lähinnä siihen, millaisia vanhentumissääntöjä niihin sovelletaan, voidaanko niiden perusteella tuomita tuotokorkoa ja vastaaviin liittännäiskysymyksiin. Tässä tapauksessa nämäkin kysymykset ratkesivat varsin yhtäläisesti korvausnormista riippumatta. Tästä ei kuitenkaan voida päätellä, etteivät eri korvausnormien väliset erot muunlaisissa tilanteissa voisi muodostua merkittäviksi.

6. Purkautuneen yhtiön menettelyyn liittyvä vastuu

Vastaajina oli eräitä sellaisia yhtiöitä, jotka eivät itse olleet osallistuneet kilpailurikkomukseen. Sen sijaan ne olivat erilaisin yritysjärjestelyin hankkineet eräiden rikkomukseen osallistuneiden yhtiöiden liiketoiminnan ja jatkaneet sitä sekä purkaneet rikkomukseen osallistuneet yhtiöt. Näin jäljelle ei näyttänyt jäävän mitään sopivaa vastuutahoa. Seuraamusmaksuprosessissa KHO oli määrännyt näille vastaajayhtiöille seuraamusmaksun EUT:n oikeuskäytännössään luoman, niin sanotun taloudellisen seuraannon periaatteen nojalla.³⁴ Sen mukaan seuraamusmaksu on tietyin edellytyksin mahdollista määrätä sellaiselle yhtiölle, joka on jatkanut sitä taloudellista toimintaa, jossa rikkomukseen on syyllistytty. Kyseisen periaatteen soveltuminen yksityisoikeudelliseen vahingonkorvauskanteeseen oli kuitenkin avoin kysymys.

Käräjäoikeus otti siten ratkaisussaan kantaa vahingonkorvausvastuun kohdistumiseen tilantees-

sa, jossa kilpailurikkomukseen osallistunutta yhtiötä ei enää ole, mutta toinen yhtiö jatkaa sen liiketoimintaa. Käräjäoikeus tarkasteli ensin saatavan lakkaamista osakeyhtiölain mukaisessa selvitysmenettelyssä ja sitten taloudellisen seuraannon periaatteen soveltumista tapaukseen.

6.1. Saatavan lakkaaminen osakeyhtiölain mukaisessa selvitysmenettelyssä

Osakeyhtiön selvitysmenettelyyn kuuluu yhtiön varojen ja velkojen selvittäminen. Velat pyritään selvittämään muun muassa julkisen haasteen avulla, jossa yhtiön velkojia kehoitetaan saattamaan oikeutensa voimaan määräpäivään mennessä sillä uhalla, että saamisoikeus muuten menetetään (prekludoituminen).³⁵ Preklusion oikeusvaikutukset koskevat vain tuntemattomia velkoja.³⁶ Keskeinen kysymys oli siten se, oliko kartellista johtuva vahingonkorvaussaatava prekludoitunut eli lakannut osakeyhtiölain mukaisessa selvitysmenettelyssä.

Vastaajat katsoivat, että kantajat olivat purettujen yhtiöiden selvitysmenettelyissä laiminlyöneet ilmoittaa korvaussaatavansa määräpäivään mennessä, minkä johdosta saatava oli prekludoitunut. Saatava oli jäänyt vastaajayhtiöille tuntemattomaksi ja lakannut. Kantajat katsoivat, että niillä ei ollut valvontapäivänä tietoa kartellista, eikä saatavaa siksi voitu valvoa. Vastaajat sen sijaan olivat tienneet toimineensa kartellissa. Saatava ei siten ollut niille tuntematon, mutta ne olivat jättäneet sen ilmoittamatta velkaluettelossa.

Käräjäoikeus katsoi, ettei kartellista johtunut vahingonkorvaussaatava ollut lakannut selvitysmenettelyssä. Velkojan täytyy valvoa julkisen haasteen määräpäivänä lähtökohtaisesti kaikki sellaiset saatavat, joiden oikeusperuste on syntynyt ennen sel-

³⁴ KHO:2009:83, kohta 11.6. Taloudellisesta seuraannosta on sittemmin säädetty kilpailulain 3 luvun 12.2 §:ssä, ks. myös HE 88/2010 vp, s. 58. Taloudellisesta seuraannosta yleensä ks. esim. *van Bael, Ivo – Bellis, Jean-François*: Competition Law of the European Community. Fifth edition. Kluwer Law International 2010, s. 1155–1156.

³⁵ *Saarnilehto, Ari*: Pääasiat velvoitteesta. Vantaa 2005, s. 158–159. Ks. myös *Aurejärvi, Erkki – Hemmo, Mika*: Velvoiteoikeuden oppikirja. Helsinki 2007, s. 147. Vanhemman oikeuskirjallisuuden osalta *Halila, Jouko – Ylöstalo, Matti*: Saamisen lakkaamisesta. Helsinki 1979, s. 105.

³⁶ *Saarnilehto, Ari*: Pääasiat velvoitteesta. Vantaa 2005, s. 159–160. Ks. myös *Halila – Ylöstalo* 1979, s. 107.

vitystilän alkamista.³⁷ Useimmissa tapauksissa velka ei ollut prekludoitunut, koska saatavan peruste oli syntynyt vasta julkisen haasteen määräpäivän jälkeen, eikä sitä siten tarvinnut valvoa. Joissakin tapauksissa saatavan peruste oli syntynyt ennen määräpäivää, mutta velka ei silti ollut prekludoitunut, koska purkautunut yhtiö oli joka tapauksessa menetellyt moitittavasti.

Muilta kuin sopimuskumppaneilta vaadittu korvaussaatava ei ollut perusteeltaan olemassa selvitysmenettelyn määräpäivänä, koska kärjäoikeuden mukaan saatavan peruste syntyi KHO:n päätöksellä 29.9.2009 eli vasta määräpäivän jälkeen. Kantajilla ei siten ollut velvollisuutta valvoa sitä, eikä se tästä syystä prekludoitunut selvitysmenettelyssä.

Sopimuskumppanilta vaaditun korvaussaatavan peruste syntyi kärjäoikeuden mukaan silloin, kun yhtiö irtautui kartellista. Mikäli sopimuskumppani irtautui kartellista vasta julkisen haasteen määräpäivän jälkeen, saatava ei ollut perusteeltaan syntynyt vielä kyseisenä määräpäivänä. Saatavaa ei siten tarvinnut valvoa eikä velka ollut prekludoitunut. Mikäli sopimuskumppani sen sijaan irtautui kartellista ennen julkisen haasteen määräpäivää, saatava oli perusteeltaan olemassa kyseisenä päivänä, ja se olisi tästä syystä pitänyt lähtökohtaisesti valvoa. Valvonta ei kuitenkaan ollut tarpeen tilanteessa, jossa velallinen oli aiheuttanut vahinkoa tahallisesti ja salannut toimintansa. Kartelliin osallistumisessa oli kysymys lainvastaisesta ja erittäin moitittavasta menettelystä, eikä vilpillinen mieli saa yleisten velvoite- ja sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaan oikeussuojaa. Tästä syystä kärjäoikeus täydensi ratkaisusta KKO 2009:16 ilme-

nevää oikeusohjetta ja katsoi, ettei velka ollut prekludoitunut.³⁸

6.2. Taloudellinen seuraanto

Kärjäoikeuden edellä mainitusti todettua, ettei velka ollut prekludoitunut selvitysmenettelyssä, olisi ollut mahdollista palauttaa puretut yhtiöt jatkettuun selvitystilaan ja haastaa ne vastaajiksi.³⁹ Kärjäoikeus joutui kuitenkin arvioimaan erityisesti kahta jatkokysymystä: oliko mahdollisuus vaatia korvausta jatkettussa selvitystilassa olevalta yhtiöltä EU-oikeuden edellyttämällä tavalla tehokas oikeussuojakeino ja oliko taloudellisen seuraannon periaate sovellettavissa myös kilpailuoikeudelliseen vahingonkorvaukseen.

Kantajat vaativat, että korvausvastuun kohdistuminen oli ratkaistava samalla tavalla kuin KHO oli ratkaissut seuraamusmaksun kohdistamisen eli taloudellisen seuraannon periaatetta soveltaen. Kantajat painottivat EU:n kilpailuoikeuden pakottavuutta ja tehokkuusperiaatteen merkitystä. Vastajat korostivat kansallista prosessiautonomiamia ja kansallisia säännöksiä, joiden mukaan vastuu voisi siirtyä vain yleisseuraannon kautta, josta asiassa ei ollut kyse. Ennen kaikkea vastaajat vastustivat taloudellisen seuraannon periaatteen soveltamista seuraamusmaksujen lisäksi vahingonkorvaukseen.

Kärjäoikeus totesi, että mahdollisuus saattaa kertaalleen purettu, jatkettussa selvitystilassa oleva yhtiö korvausvastuuseen ei ollut EU-oikeuden tehokkuusperiaatteen mukainen tehokas oikeussuojakeino, koska korvauksen saaminen purkautuneelta yhtiöltä oli vaikeasti toteutettavissa ja epä-

³⁷ HE 187/2002 vp, s. 78.

³⁸ Ratkaisussa KKO 2009:16 oli kysymys velallisen tietoisuudesta velasta tilanteessa, jossa asunto-osakeyhtiö oli havainnut rakennusvirheen ja esittänyt siihen perustuvan vaatimuksensa vasta sen jälkeen, kun urakoitsijana toiminut osakeyhtiö oli asetettu selitystilaan ja julkisen haasteen määräpäivä oli kulunut umpeen. Korkein oikeus totesi ratkaisussaan, että julkinen haaste velkojen selvityskeinona menettäisi merkityksensä, jos velkaa pidettäisiin tunnettuna pelkästään sillä perusteella, että velallinen tietää sen toiminnassa mahdollisesti myöhemmin ilmenevien sopimusrikkomusten voivan johtaa korvausvastuuseen. Velkaa ei voida pitää tunnettuna, ellei velallinen tai siihen samastettava henkilö ole tiennyt sopimusrikkomuksen perustana olevia konkreettisia tosiseikkoja. Toisin kuin ratkaisussa KKO 2009:16 asfalttikartelliasianssa sopimusrikkomus ja siitä aiheutunut vahinko perustuivat velallisen tahalliseen lainvastaaseen menettelyyn. Siksi velallinen oli tietoinen velan perusteena olevista konkreettisista tosiseikoista.

³⁹ Kärjäoikeus totesi tämän sinänsä mahdolliseksi, ja kaksi kantajaa ajoi kannettaan jatkettussa selvitystilassa olevaa yhtiötä vastaan.

varmaa. Kansallinen oikeus ei kuitenkaan mahdollistanut muunlaista vastuun kohdentamista. Käräjäoikeus katsoi tilanteen johtavan EU-oikeuden tehokkuusperiaatteen vastaiseen lopputulokseen. Koska käräjäoikeuden velvollisuus oli varmistaa, että kansalliset oikeussuojakeinot toteuttavat EU-oikeutta tehokkaalla tavalla, käräjäoikeus päätyi syrjäyttämään kansallisen oikeuden normit ja soveltamaan EU-oikeutta suoraan. Tässä tapauksessa se tarkoitti taloudellisen seuraannon periaatteen soveltamista vahingonkorvaussaatavaan.

Käräjäoikeus totesi, että EU:n kilpailuoikeudellista seuraamusjärjestelmää on tarkasteltava kokonaisuutena. Tässä tarkastelussa taloudellisen seuraannon periaate on yleisesti kilpailuoikeudellisten seuraamusten kohdentumista koskeva EU-oikeuden periaate, vaikka sitä ei olekaan aiemmin sovellettu kuin kilpailuoikeuden julkisoikeudellisessa täytäntöönpanossa. Käräjäoikeus ei myöskään nähnyt perusteita soveltaa taloudellisen seuraannon periaatetta eri tavoin julkisoikeudellisessa ja yksityisoikeudellisessa täytäntöönpanossa. EU-oikeus edellytti, että kummankin täytäntöönpanomuodon oli toteuduttava yhtä lailla tehokkaasti.

Käräjäoikeuden tulkinta on merkittävä, sillä tähän mennessä taloudellisen seuraannon periaatetta on sovellettu ainoastaan seuraamusmaksun määräämisen yhteydessä. Ratkaisu on myös yhtiöoikeudellisesti merkittävä, sillä perinteisesti Suomessa on käräjäoikeuden toteamalla tavalla katsottu, ettei vahingonkorvausvastuu voi siirtyä liiketoimintakaupan yhteydessä. Yritysjärjestelyissä on siis tulevaisuudessa tarpeen huomioida taloudellisen seuraannon mahdollisuus.⁴⁰

Taloudellisen seuraannon täsmällinen sisältö jäi tuomiossa avoimeksi.⁴¹ Sen todettiin soveltuvan ainakin tilanteessa, jossa rikkomukseen syyllistyneen yhtiö on ottanut vastaan rikkomukseen syyllistyneen yhtiön liiketoiminnan ja sitten omalla

päätöksellään purkanut rikkomukseen syyllistyneen yhtiön.⁴² Asiassa ei väitetty, että yritysjärjestelyt olisi tehty vastuun välttämiseksi. Käräjäoikeus ei kuitenkaan pitänyt tätä esteenä taloudellisen seuraannon soveltamiselle.

Taloudellisen seuraannon soveltaminen on yksi esimerkki siitä, että kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus on muotoutumassa jossain määrin tavalisesta poikkeavaksi vahingonkorvauksen erityisalueeksi. Siten näyttää selvältä myös, ettei tuomiota voi tältä osin yleistää laajemmaksi vahingonkorvausoikeudelliseksi säännöksi. Käräjäoikeus päätyi tulkintaansa EU:n kilpailuoikeuden tuella tilanteessa, jossa sen oli syrjäytettävä kansallinen oikeus EU-oikeuden toteuttamiseksi. Tilanne ei voine olla yleinen.

7. Saatavan vanhentuminen

Kilpailuoikeudelliset vahingonkorvausoikeudenkäynnit ovat useimmiten olleet seurausta Kilpailuviraston tutkinnasta ja seuraamusmaksuprosessista. Tämän vahingonkorvauksen perustetta koskevan oikeudenkäynnin vuoksi vahingonkorvauskanteita käsitellään tyypillisesti vasta useita vuosia rikkomuksen ja viranomaistutkinnan jälkeen. Näiden pitkien ajanjaksojen vuoksi vanhentumisväitteet ovat olleet hyvin suosittu puolustautumiskeino, koska saatavan vanhentuminen voi pienentää korvausvastuuta merkittävästi tai poistaa sen kokonaan. Vanhentumisväitteiden suosiota on epäilemättä lisännyt, että asiasta ei ole ollut selviä oikeusohjeita.

Kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen vanhentuminen voi määräytyä useiden normistojen perusteella. Tällä hetkellä on voimassa kilpailulain 20 §:n vanhentumissäännös. Se soveltuu kuitenkin vain 1.11.2011 jälkeen tapahtuneisiin kilpailurikkomuksiin. Sitä edeltäviin rikkomuksiin soveltuu

⁴⁰ Toisaalta tilanne on joka tapauksessa ollut jo sama ympäristövastuun ja eräiden työoikeudellisten vastuiden kohdalla, joten seuraantoriski ei siinä mielessä ole uusi asia.

⁴¹ Tämä ei ole yllättävää, koska käsitteen sisältö ei ole täysin vakiintunut myöskään EU-oikeudessa, vaan se kehittyy unionin tuomioistuinten ratkaisukäytännön myötä. Siten kyseinen ratkaisukäytäntö on luonteva lähtökohta taloudellisen seuraannon sisällön arvioimiseen myös kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen osalta.

⁴² Kuten edellä todettu, yksi rikkomukseen syyllistyneistä yhtiöistä oli palautettu jatkettuun selvitystilaan. Taloudellinen seuraanto soveltuu tästä huolimatta.

KRL 18 a §.⁴³ Sopimusperusteiseen ja rikkomusperusteiseen korvausvastuuseen puolestaan soveltuu vanhentumislaki. Asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa oli kyse pääasiassa vanhentumislain ja jossain määrin KRL 18 a §:n vanhentumissäännöksen soveltamisesta.

Keskeinen kysymys oli se, mistä ajankohdasta vanhentumisaika alkaa kuluu. Tapauksessa sovelletut vanhentumissäännöt sisälsivät kahdentyyppisiä alkamisajankohtia: tietoisuuteen perustuvia ja vahingon aiheutumiseen perustuvia. KRL 18 a §:n viiden vuoden kanneaika ja vanhentumislain 7.1 §:n kolmen vuoden yleinen vanhentumisaika alkavat kuluu siitä, kun vahingonkärnsijä sai tietää tai hänen olisi pitänyt saada tietää vahingosta.⁴⁴ Sen sijaan vanhentumislain 7.2 §:n mukainen 10 vuoden enimmäisaika alkaa vahinkotapahtumasta, eikä vahingonkärnsijän tietoisuudella tai sen puuttumisella ole merkitystä.

Asfalttikartellin vahingonkorvausasiassa kantajat esittivät, että tietoisuuteen perustuva alkamisajankohta on KHO:n päätöksen antaminen 2009 ja vahingon aiheutumiseen perustuva ajankohta on kartellin päättymisen 2002.⁴⁵ Vastaajat vetosivat

tietoisuuden osalta useisiin eri alkamisajankohtiin: Kilpailuviraston tiedotteisiin tutkinnan alkamisesta 2002 ja päättymisestä 2003 sekä seuraamusmaksuesitykseen markkinaoikeudelle 2004.⁴⁶ Vahingon aiheutumiseen perustuvan ajankohdan vastaajat sitoivat (tyypillisesti vuosittaisten) päällystyssopimusten tekemiseen.⁴⁷

Käräjäoikeus katsoi, että tietoisuuteen perustuvat vanhentumisaajat alkoivat kuluu KHO:n päätöksen antamispäivästä.⁴⁸ Käräjäoikeuden mukaan jo ennen KHO:n päätöstä oli olemassa eriaisteisia epäilyksiä kartellin olemassaolosta. Ne olivat asian saaman julkisuuden myötä myös laajalti tiedossa. Kuitenkin vasta KHO:n päätöksen myötä saattoi vahingonkärnsijöiksi itseään epäilevillä olla sellainen laissa tarkoitettu tietoisuus vahingosta ja siitä vastuussa olevista, joka edellytti ryhtymistä oikeudellisiin toimiin, tässä vanhentumisen katkaisemiseen tai kanteen vireillepanoon.⁴⁹

Vahingon aiheutumiseen perustuva vanhentumislain 7.2 §:n mukainen 10 vuoden enimmäisaika puolestaan alkoi eri ajankohdista sen mukaan, oliko kyse sopimusvastuusta vai rikkomusvastuusta. Sopimusvastuun osalta vanhentumisaika alkoi kuluu

⁴³ KRL 18 a §:ää tullaan luultavasti soveltamaan vielä varsin pitkään, koska monet sen voimassaoloaikana aiheutetut vahingot voivat tällä hetkellä olla vielä kilpailuviranomaisten tutkittavana. Sen jälkeen ne käyvät läpi seuraamusmaksuprosessin, ennen kuin joskus vuosia myöhemmin päätyvät vahingonkorvausoikeudenkäynnin kohteeksi.

⁴⁴ Vanhentumisaajan alkamisen kytkeminen tietoisuuteen vahingosta on johtanut käytännössä suureen epätietoisuuteen alkamisajankohdan suhteen. Tietoisuuden syntyhetki on hyvin subjektiivinen asia, eikä ”olisi pitänyt tietää” -kriteerin käyttö muuta asiaa ennustettavammaksi ennen sitä koskevan oikeuskäytännön muotoutumista. Oikeusvarmuuden kannalta kilpailulain 20 §:ssä omaksuttu objektiivinen alkamishetki onkin parempi ratkaisu.

⁴⁵ Jälkimmäinen tulkinta perustuu siihen, että yhtenäisesti jatkuvan kilpailurikkomuksen aiheuttama vahinko yhdistetään vanhentumisen kannalta yhdeksi teoksi, jonka vanhentumisaika alkaa kuluu sen päättymisestä.

⁴⁶ Tarkalleen ottaen vastaajat vetosivat näiden viranomaistoimien saamaan julkisuuteen, jonka kautta kantajat olivat saaneet tiedon viranomaispäätösten sisällöstä. Julkisuuteen perustuvasta tulkinnasta ks. *Saarnilehto, Ari*: Eräitä (maallikon) havaintoja sääntelytarkkuudesta. Teoksessa Pakarinen, Auri – Hyvärinen, Anna – Ervasti, Kaijus (toim.): Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta – Jyrki Talan juhlaKirja. Jyväskylä 2011, s. 121–125.

⁴⁷ Tulkinta perustui siihen, että kun päällystysurakasta oli sovittu, ylihinnan maksamiseen johtava oikeudellinen peruste oli syntynyt ja vahinko siten aiheutunut todellisesta maksuajankohdasta riippumatta.

⁴⁸ Käräjäoikeus perusteli ratkaisuaan erityisesti ennakkotapauksen KKO 2012:18 sisältämällä oikeusohjeilla. Siinä KKO analysoi kolmen erilaisen tilanteen vaikutusta tietoisuuden syntymiseen. Käräjäoikeus katsoi kuntien tilanteen asfalttikartellin vahingonkärnsijöinä rinnastuvan niihin tilanteisiin, joissa tietoisuus vahingosta ei ollut KKO 2012:18:ssa syntynyt.

⁴⁹ Kirjallisuudessa ja tapauksessa esitetyissä oikeudellisissa asiantuntijalausunnoissa on esitetty erilaisia tulkintavaihtoehtoja vanhentumisaajan alkamishetkeksi. Kilpailuviraston ilmoitukseen luottamista painottavasta tulkinnasta ks. *Saarnilehto, Ari*: Eräitä (maallikon) havaintoja sääntelytarkkuudesta. Teoksessa Pakarinen, Auri – Hyvärinen, Anna – Ervasti, Kaijus (toim.): Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta – Jyrki Talan juhlaKirja. Jyväskylä 2011, s. 123–124. Vahinkoa koskevan tiedon varmuutta painottavasta tulkinnasta ks. *Havu, Katri – Kalliokoski, Toni – Wikberg, Olli*: Kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus. Helsinki 2010, s. 120–123.

siitä, kun vastaajan katsottiin irtautuneen kartellista. Rikkomusvastuun osalta vanhentumisaika alkoi vasta samasta hetkestä kuin tietoisuuteen perustuva vanhentumisaika eli KHO:n päätöksestä. Käräjäoikeus totesi myös, että vanhentumislain 7.2 §:n mukaista 10 vuoden enimmäisaikaa ei sovellettu KRL 18 a §:n viiden vuoden kanneajan rinnalla. Sen sijaan KRL 18 a §:n soveltamisen takarajaksi muodostui säännöksen voimaantulo 1.10.1998.

Jos käräjäoikeuden tuomio yleistyy vastaavia tapauksia koskeväksi säännöksi, menestyksestä puolustusta ei ole helppo rakentaa vanhentumisväitteiden varaan. Käräjäoikeus valitsi vanhentumisaikojen alkamisajankohdiksi jotakuinkin myöhäisimmät mahdolliset ajankohdat. Käräjäoikeus myös yhdisti kaikki kartellin aiheuttamat vahingot vanhentumisen kannalta katsottuna yhdeksi vahinkoeräksi. Ratkaisu on pääpiirteissään linjassa sekä kilpailulain 20 §:n vanhentumissäännöksen että Euroopan komission kilpailuvahingoista antaman direktiiviehdotuksen kanssa.⁵⁰ Siten aiempia kilpailurikkomuksia koskeva tulkinta näyttäisi muodostavan jatkumon nykyisen ja mahdollisen tulevan oikeustilan kanssa. Tämä onkin järjestelmän sisäisen johdonmukaisuuden ja ennakoitavuuden kannalta toivottavaa.

Mielenkiintoisen vertailukohdan asfalttikartellin tuomiolle muodostaa Helsingin käräjäoikeuden välituomio vetyperoksidikartellin vahingonkorvausasiassa.⁵¹ Siinä käsiteltiin muun muassa vanhentumisväitteitä. Toisin kuin asfalttikartellin tuomiossa, käräjäoikeus katsoi vanhentumisaikojen alkaneen kyseisessä tapauksessa kulu Euroopan komission rikkomuspäätöksestä. Näin oli siitä huolimatta, että rikkomuspäätös ei tullut lainvoimaiseksi useiden yhtiöiden valitettua siitä. Välituomiossa käräjäoikeus tietenkin otti kantaa vanhentumiskysymyksiin vain siitä näkökulmasta, estivätkö ne

oikeudenkäynnin jatkamisen. Silti tietoisuuden alkamishetki näyttää määritellyn eri tavalla näissä kahdessa ratkaisussa.⁵²

8. Yhteisvastuu ja vastuun hajautuminen

Kartellissa oli mukana useita yhtiöitä, mikä toi esiin kysymyksen yhteisvastuusta. Asian merkitystä korosti se, että yksi kartelliyhtiöistä oli mennyt konkurssiin vahingonkorvausoikeudenkäynnin ollessa vireillä. Useimmat kantajat olivat kuitenkin haastaneet ainoastaan sopimuskumppaninsa. Vain muutamat kantajat olivat, ilmeisesti varmuuden vuoksi, haastaneet kaikki KHO:n tuomitsemat yhtiöt. Käräjäoikeus otti ratkaisussaan kantaa siihen, ovatko kartelliyhtiöt yhteisvastuussa kartellin aiheuttamasta vahingosta. Lisäksi käräjäoikeus ratkaisi, mitä yhteisvastuulle tapahtuu, jos saatava vanhentuu jotakin yhteisvastuullista velallista kohtaan.

Yhteisvastuuseen vedonneet kantajat väittivät vastaajien toimineen yhteistyössä kartellissa tavoitteenaan veloittaa asiakkailtaan ylihintaa. Siten yhteisvastuu perustui yhteiseen lainrikkomiseen riippumatta siitä, oliko yksittäinen vastaaja esimerkiksi osallistunut lainkaan tietyn päällystys sopimuksen kilpailutukseen. Vastaajat vetosivat siihen, että pelkkä kartelliin osallistuminen ei perustanut yhteisvastuuta. Lisäksi kanteet perustuivat yksittäisiin päällystys sopimuksiin. Siten vastuumuodon täytyi olla sopimusvastuu, joten vahingonkorvauslain yhteisvastuusäännöksiä ei voinut soveltaa.

Käräjäoikeus katsoi, että vastaajat olivat solidaarisessa yhteisvastuussa kilpailurikkomuksen aiheuttamasta vahingosta kukin rikkomukseen osallistumisensa ajalta. Vastuu oli yhteisvastuullista, vaikka korvausvelvollisten vastuu perustuisi eri korvausnormeihin.⁵³ Ratkaisu ei ollut yllättävä.

⁵⁰ Komission ehdotus direktiiviksi kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista, COM(2013) 404 final, s. 18, 41. Kilpailulain 20 §:n vanhentumissäännös puolestaan pohjautuu komission Valkoiseen kirjaan yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisesta johtuvista vahingonkorvauskanteista, Bryssel 2.4.2008, KOM(2008) 165 lopullinen, s. 9.

⁵¹ *CDC v. Kemira*, Helsingin käräjäoikeus, dnro L 11/16750, välituomio 36492, annettu 4.7.2013.

⁵² Merkittävin ero tapausten välillä näyttää olevan siinä, että Euroopan komissio voi todeta kilpailurikkomuksen ja määrätä seuraamuksen, Kilpailuvirasto ei.

⁵³ Käräjäoikeus sovelsi tässä ennakkoratkaisuista KKO 2008:62 ja KKO 2001:70 ilmenevää oikeusohjetta.

Velkasuhteissa lähtökohtana on solidaarinen yhteisvastuu: velkoja voi kohdistaa vaatimuksensa kehen tahansa yhteisvastuullisista velallisista, ja tämä on velvollinen täyttämään veloitteen kokonaan. Vastuu on ositettua vain, jos niin on säädetty tai sovittu.⁵⁴ Ratkaisu vastaa myös komission direktiiviluonnoksessa omaksuttua linjaa.⁵⁵

Jatkokysymyksenä yhteisvastuun osalta esille nousi myös kysymys vanhentumisen vaikutuksista yhteisvastuuseen, jos saatava oli vanhentunut joihtakin, mutta ei kaikkia mahdollisia yhteisvelallisia kohtaan. Vanhentumisen vaikutuksista yhteisvastuuseen säädetään vanhentumislain 19.2 §:ssä. Säännöksen mukaan kukin yhteisvastuullinen velallinen vastaa vain oman osuutensa suorittamisesta, jos velka vanhenee jonkin yhteisvastuullisen velallisen osalta. Osuudet lasketaan siitä määrästä, jonka maksamiseen velalliset ovat alun perin sitoutuneet tai jonka maksamiseen heidät on määrätty. Vastuu on pääluvun mukaista, ellei toisin ole sovittu tai määrätty.

Kantajat katsoivat, ettei solidaarinen yhteisvastuu lakannut, vaikka saatava olisi vanhentunut joihtakin kartelliin osallistunutta yhtiötä kohtaan. Maksua vain ei voinut enää vaatia siltä, jota kohtaan saatava oli vanhentunut.⁵⁶ Lisäksi sopimuskumppani oli joka tapauksessa vastuussa sopimussuhteessa aiheuttamastaan vahingosta kokonaisuudessaan. Vastaajat taas katsoivat, että jos saatava oli vanhentunut yhtäkin kartelleyhtiötä kohtaan, yhteisvastuu lakkasi, saatava supistui vanhentuneilta osin ja jäljellä oleva vastuu muuttui pääluvun mukaiseksi.

Käräjäoikeus katsoi yhteisvastuun lakkaavan vanhentumislain 19.2 §:n nojalla, jos saatava on vanhentunut yhtäkin yhteisvastuullista velallista kohtaan. Vanhentumislain 19.2 § edellytti, että yhteisvastuun lakattua vastuu piti jakaa velallisten kesken. Eräiden vastaajien vaatimuksesta käräjäoikeus jakoi vastuun velallisten kesken vahingonkorvauslain 6 luvun 3 §:stä ilmenevän yleisen oikeusperiaatteen mukaan. Samaa periaatetta olisi sovellettu, jos jako olisi toteutettu vanhentumislain 19.2 §:n perusteella.⁵⁷ Tässä jaossa vastuu ei kuitenkaan jakautunut pääluvun mukaiseksi, vaan kunkin velallisen osuus määräytyi kyseisen velallisen saaman hyödyn mukaan.⁵⁸ Kunkin sopimuksen osalta ylihintana kertynyt etu oli koitunut vain sopimusosapuolena olleelle yhtiölle. Siten yhteisvastuun hajautuessa velasta vastasi aina täysimääräisesti sopimuskumppani.⁵⁹

Edellä mainittu tilanne konkretisoitui monien kuntien osalta, koska yksi suurimmista asfalttiyrityksistä oli konkurssissa. Kyseinen yritys oli useiden kuntien sopimuskumppani ja siten viime kädessä vastuussa vahingosta niitä kohtaan. Jos kantajat eivät olleet katkaisseet saatavansa vanhentumista kaikkia KHO:n päätöksessä seuraamusmaksuun tuomittuja yhtiöitä kohtaan, ne saivat ainoastaan saatavansa vahvistetuksi konkurssipesää vastaan.

Käräjäoikeuden ratkaisulla on merkitystä erityisesti tilanteessa, jossa omien sopimuskumppanien maksukyky on kyseenalainen. Tällöin vahingonkärsijän täytyy riskien minimoimiseksi katkaista vanhentuminen jokaista yhteisvastuullista koh-

⁵⁴ *Saarnilehto, Ari ym.*: Varallisuus oikeus. Helsinki 2012, s. 182–183.

⁵⁵ Komission ehdotus direktiiviksi kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista, COM(2013) 404 final, s. 18–19, 42. Ehdotuksessa merkittäväntä on, että siinä rajattaisiin kilpailuviranomaisten kanssa yhteistyötä tehneiden yhtiöiden yhteisvastuuta vahingonkorvauksista.

⁵⁶ Ks. *Serlachius, Julian*: Suomen yleisen obligatsioonioikeuden oppikirja. Helsinki 1927, s. 229. Serlachiuksen kommentoima vanhentumisasetuksen (32/1868) 3 § ei eroa vanhentumislain 19 §:stä tässä suhteessa. Ks. tarkemmin säännösten eroista *Saarnilehto, Ari* (toim.): Vanhentumislaki. Pääpiirteet, laki, HE ja oikeuskäytäntö. Helsinki 2004, s. 164. Ruotsin sääntelystä ks. *Lindskog, Stefan*: Preskription. Om civilrättsliga förpliktelser upphörande efter viss tid. Värnamo 1990, s. 491 ja Prop. 1976/77:5, s. 173–175.

⁵⁷ TaVM 28/2002 vp.

⁵⁸ Käräjäoikeus viittasi mm. korkeimman oikeuden ratkaisuihin KKO 1965 II 20 ja KKO 1968 II 64, joiden mukaan yhteisvastuussa olevan velallisen saamalla hyödyllä on niin ratkaiseva merkitys vastuun jakautumiseen, että edun saanut velallinen voi sen perusteella joutua velallisten keskinäisessä vastuunjaossa yksin vastaamaan korvauksen maksamisesta.

⁵⁹ Käräjäoikeus sovelsi samaa jakoperiaatetta myös yhteisvelallisten keskinäisessä vastuussa silloin, kun yhteisvastuu ei ollut lakannut.

taan.⁶⁰ Kilpailulainsäädännön korvaussäännökset, KRL 18 a § ja kilpailulain 20 §, eivät kuitenkaan anna mahdollisuutta vanhentumisen vapaamuotoiseen katkaisuun, vaan vanhentuminen on katkaistavissa vain kanteella. Siten vahingonkärsijä, joka haluaa pitää yhteisvastuun voimassa kyseisten säännösten nojalla, joutuu panemaan kanteen vireille mahdollisesti hyvin suurta vastaajajoukkoa vastaan, vaikka hänen varsinainen asiansa koskisi vain yhtä yhtiötä.

9. Arvonlisäveron korvattavuus

Asfalttikartellin vahingonkorvausoikeudenkäynnissä nousi eräänä erityiskysymyksenä esille arvonlisäveron korvattavuus. Toiminnassaan arvonlisäverovelvollisten tahojen eli tyypillisesti liikeyritysten osalta asia ei ole ongelma, koska ne voivat vähentää maksamansa arvonlisäveron. Siten kilpailurikkomuksen aiheuttamasta ylihinnasta maksettu suurempi arvonlisävero ei jää niiden vahingoksi.⁶¹ Julkishallinnon yksiköiden osalta tilanne ei kuitenkaan ole yhtä selvä. Kunnilla on myös arvonlisäveron alaista toimintaa, mutta suuri osa niiden toiminnasta, muun muassa asfalttoinnin hankkiminen, ei ole arvonlisäverollista toimintaa.

Kilpailuneutraliteettisistä kunnilla on oikeus saada palautuksena valtiolta arvonlisäverotonta toimintaa varten hankkimistaan palveluista maksetut arvonlisäverot. Miltei täsmälleen asfalttikartellin toiminta-aikana oli kuitenkin voimassa laki arvonlisäveron palautusten takaisinperinnästä kunnilta (79/1994, ”takaisinperintälaki”). Sen perus-

teella valtio peri kunnille palauttamansa arvonlisäveron takaisin kunnilta, mutta suhteessa kunkin kunnan väkilukuun, ei kunnan saamien arvonlisäveron palautusten määrään. Takaisinperintälain kumoamisen jälkeen valtio on perinyt palautukset takaisin muita valtion ja kuntien välisiä tulonsiirtoja käyttäen.⁶²

Erimielisyyttä osapuolten kesken oli ennen kaikkea siitä, oliko arvonlisävero kunnan lopullinen kustannus ja jos oli, oliko arvonlisäveron palautuksen ja takaisinperinnän välillä syy-yhteys. Korvattavuudesta esitettiin ristiriitaista hovioikeuskäytäntöä.⁶³ Käräjäoikeus katsoi, että kunnan päällystystöiden ylihinnasta maksama arvonlisävero oli kokonaisuudessaan korvauskelpoista vahinkoa. Tämä lisäsi merkittävästi vahingonkorvausten määrää.

Ratkaisulla voi olla myös laajempaa merkitystä. Käräjäoikeus ei nimittäin rajoittanut arvonlisäveron korvattavuutta pelkästään takaisinperintälain voimassaoloaikaan, vaan piti arvonlisäveroa edelleen korvauskelpoisena eränä kunnille. Tämän osoituksena käräjäoikeus määräsi kuntien oikeudenkäyntikulut korvattavaksi arvonlisäveroineen. Tässä kirjoituksessa ei kuitenkaan ole mahdollista käsitellä asian laajempia implikaatioita.

Arvonlisäveron korvattavuus on erityiskysymys, joka tuskin ilmenee useimmissa kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvaustapauksissa. Niissä tapauksissa, joissa arvonlisävero tulee korvattavaksi, sen rahallinen vaikutus voi kuitenkin olla huomattava. Kysymys oli riitainen myös valtion kanteen osalta, mutta sitä ei arvioitu käräjäoikeuden hylättyä valtion kanteen.

⁶⁰ Tämä voi aiheuttaa käytännön hankaluuksia ainakin tilanteissa, joissa vastuutahoja on suuri määrä, ne tekevät yritysjärjestelyjä tai osa niistä sijaitsee ulkomailla. Eräiden empiiristen tutkimusten mukaan kartelleissa on keskimäärin noin seitsemän jäsentä. Ei ole kuitenkaan poikkeuksellista, että jäseniä on paljon enemmän. Esimerkiksi vähintään kymmenen jäsenen kartellien osuudeksi on arvioitu noin 30 %. *Engels, Max: Size Does Matter – Incentives in Heterogeneous Cartels. The Bonn Journal of Economics, Volume II(1) 2013, s. 18; Hay, George – Kelley, Daniel: An Empirical Survey of Price Fixing Conspiracies. Journal of Law & Economics, Volume 17(1) 1974, s. 22. Hayn ja Kelleyn tutkimuksessa yli 25 jäsenen kartelleja oli 10 % otoksesta.*

⁶¹ Ks. esim. KKO 1999:6.

⁶² HE 130/2001 vp, s. 1.

⁶³ Helsingin hovioikeuden tuomiossa 3646, 14.10.1997, dnro R 97/827, arvonlisävero katsottiin korvauskelpoiseksi. Helsingin hovioikeuden tuomiossa 2848, 26.9.2002, dnro S 00/2761, arvonlisäveroa ei katsottu korvauskelpoiseksi.

10. Korot

Kilpailuoikeudellisissa vahingonkorvauskanneissa on usein kyse suurista korvaussummista ja pitkistä ajanjaksoista. Rahallisen intressin näkökulmasta koroilla voi siten olla suuri merkitys. Näin oli myös asfalttikartelliasiansa. Tapaukseen liittyi kaksi korkotyyppiä: tuottokorko ja viivästyskorko. Keskeisiä kysymyksiä olivat viivästyskoron alkamisajankohta, maksetaanko tuottokorkoa vahingonkorvaukselle ja mikä on tuottokoron korkokanta.

10.1. Tuottokorko

Velvollisuudesta maksaa tuottokorkoa ei ole säädetty korkolaissa (633/1982), mutta korkolain 1.2,4 §:stä voidaan hakea johtoa sen määrittelyyn.⁶⁴ Tuottokoroksi kutsutaan siten korkoa, jota on maksettava vastikkeelle tai etuudelle velan eräpäivää edeltävältä ajalta silloin, kun sopimus puretaan tai etuus osoittautuu perusteettomaksi ja saatu vastike tai etuus on palautettava. Kyse on perusteetta hallussa pidetylle rahamäärälle maksettavasta korosta.⁶⁵

Tuottokorkoa koskevia yleisiä säännöksiä ei ole, vaan tuottokorkoa koskeva säännöstö on muotoutunut oikeuskäytännössä lukuun ottamatta tietyissä erityislajeissa, kuten kauppalaissa, olevia tuottokorkosäännöksiä.⁶⁶ Tuottokorkoproblematiikka tiivistyy usein kysymyksiin tuottokoron maksamisen edellytyksistä, tuottokoron määrästä ja tuottokoron maksuvelvollisuudesta vahingonkorvaukselle.

Kantajat vaativat maksamaansa ylihintaa palautettavaksi vedoten erilaisiin korvaus- ja palautus-

normeihin. Kantajat katsoivat, että kyseessä on palautusvelan kaltainen velka, jolle on maksettava tuottokorkoa, vaikka korvaus tuomittaisiin vahingonkorvauksena.⁶⁷ Oikeuskirjallisuudessa on puoleltu tuottokoron maksamista vahingonkorvaukselle, kun vahingonkorvaus on palautusvelanomaisen.⁶⁸ Vastaajat taas katsoivat, ettei tuottokorkoa voi maksaa vahingonkorvaukselle.

Käräjäoikeus totesi, että tuottokoron maksuvelvollisuus perusteetta hallussa pidetyille rahavaroille on vakiintunut oikeusperiaate. Kartellin jäsenet olivat kilpailurikkomuksen avulla veloittaneet sopimuskumppaneiltaan ylihintaa, joka niiden oli maksettava takaisin vahingonkorvauksena. Vahingonkorvaukselle oli tällaisessa tapauksessa maksettava tuottokorkoa. Tuottokorkoa tuomittiin käytännössä varojen vastaanottamisesta viivästyskoron maksuvelvollisuuden alkamiseen.

Käräjäoikeuden ratkaisu on merkittävä, sillä aiemmassa oikeuskäytännössä tuottokoron maksamiseen vahingonkorvaukselle on suhtauduttu lähtökohtaisen kielteisesti.⁶⁹ Käräjäoikeus ei kuitenkaan hylännyt tuottokoron maksuvelvollisuutta sillä muodollisella perusteella, että se määräsi korvausta vahingonkorvauksen muodossa, vaan piti tärkeämpänä velvoitteen luonnetta palautusvelkana, mikä johti tuottokoron maksuvelvollisuuteen.

Tuottokoron korkokanta on korkolain voimassa ollessa määräytynyt lähtökohtaisesti korkolain 3.2 §:n mukaisesti eli Euroopan keskuspankin viitekoron mukaan, joskin huomiota on kiinnitetty myös rahasta saatuun todelliseen hyötyyn.⁷⁰ Osa kantajista vaati tuottokorkoa viitekoron mukaan. Osa kantajista taas vaati tuottokorkoa vastaajan perusteettomasti hallussa pitämälleen pääomalle

⁶⁴ Saarnilehto, Ari: Tuottokorko ja vanhentunut palautusvelvollisuus. Oikeustieto 1/2005, s. 21.

⁶⁵ Saarnilehto, Ari: Tuottokorkoa vahingonkorvaukselle? Oikeustieto 5/2005, s. 10.

⁶⁶ Saarnilehto, Ari: Tuottokoron määrä, case law ja Suomen järjestelmä. Teoksessa Eeva Tammi-Salminen (toim.): Omistus, sopimus ja vaihdanta – Juhlakirja Leena Kartiolle. Turku 2004, s. 146.

⁶⁷ Perinteisen käsityksen mukaan vahingonkorvaukselle ei makseta tuottokorkoa. Näin esim. KKO 1993:38, KKO 1993:76, Vaasan HO 25.10.2005, S 05/275. Vrt. Kouvolan hovioikeus 4.7.2013, S 12/775 ja Rovaniemen HO 21.9.2007, S 06/540. Ks. myös Helsingin HO 29.8.2006, S 04/2324.

⁶⁸ Saarnilehto, Ari: Tuottokorkoa vahingonkorvaukselle? Oikeustieto 5/2005, s. 10 ja Saarnilehto, Ari: Tuottokorko ja vanhentunut palautusvelvollisuus. Oikeustieto 1/2005, s. 22.

⁶⁹ Ks. alaviitteessä 66 mainittu oikeuskäytäntö.

⁷⁰ Saarnilehto, Ari: Pääasiat velvoitteesta. Vantaa 2005, s. 91–92.

saaman todellisen tuoton mukaan.⁷¹ Vastaajat katsoivat, että jos tuottokorkoa ylipäätään piti maksaa, se määräytyisi korkolain 3.2 §:n mukaan. Käräjäoikeus katsoi tuottokoron määrän määräytyvän korkolain 3.2 §:n mukaan, koska KKO oli tyypillisesti soveltanut sitä tuottokorkoratkaisuissaan. Lisäksi kun tuottokorosta oli säädetty laissa, korkokanta oli korkolain 3.2 §:n mukainen.

Tuomiossaan käräjäoikeus siis hylkäsi joidenkin kantajien esittämän, esineoikeudelliseen tuoton palautukseen perustuvan vaatimuksen. Tuottokorko näyttytyy siten käräjäoikeuden tuomiossa lähinnä rahan arvon alentumista korvaavana liitännäis-suorituksena velkojalle, kun taas ylihinnan vastaanottanut velallinen saa pääosin pitää ylihinnalla saamansa tuoton. Huomionarvoista oli myös, että käräjäoikeus määräsi ainoastaan sopimuskumppanin maksamaan tuottokorkoa, koska ylihinta oli vain sen hallussa. Muita vastaajia vastaan esitetty yhteisvastuullinen tuottokorkovaatimus ei menestynyt.

Tämä johtaa kysymykseen siitä, voiko kantaja vaihtoehtoisesti muotoilla tuottokorkovaatimuksensa menetety tuoton korvausvaatimukseksi.⁷² Tällöin korvausmäärä ei perustuisi vastaajan ylihinnalle saamaan tuottoon, vaan siihen tuottoon, jonka kantaja menetti, kun ylihinta ei ollut sen käytettävissä. Kyse ei enää olisi tuottokorosta, vaan välillisenä vahinkona ilmenneen puhtaan varallisuusvahingon korvaamisesta. Käräjäoikeus näyttää

hyväksyneen tällaisen mahdollisuuden määrättyään muut kuin sopimuskumppanit eräissä tapauksissa maksamaan ”tuottokorkoa vastaavaa vahingonkorvausta”, jonka perusteena oli kunnalle rahan arvon alentumisesta aiheutunut vahinko.⁷³

10.2. Viivästyskorko

Käräjäoikeus otti ratkaisussaan kantaa viivästyskoron alkuajankohtaan. Viivästyskoron alkuajankohdasta säädetään korkolain 5–9 §:ssä. Kantajat vaativat viivästyskorkoa ensisijaisesti korkolain 7 §:n mukaan 30 päivän kuluttua maksuvaatimuksesta ja toissijaisesti 9 §:n mukaisesti haasteen tiedoksiannosta. Vastaajien mukaan viivästyskorko saattoi alkaa aikaisintaan haasteen tiedoksiannosta.

Käräjäoikeus arvioi viivästyskoron alkuajan kohtaa lähtökohtaisesti 7 §:n perusteella eli korvausvelkaa koskevan erityissäännöksen perustella.⁷⁴ Kantajat katsoivat vanhentumisen katkaisuilmoituksissaan esittäneensä maksuvaatimuksen sekä riittävän selvityksen korvauksen perusteesta ja määrästä korkolain 7 §:ssä tarkoitettulla tavalla. Käräjäoikeus kuitenkin katsoi, ettei korkolain 7 § soveltunut, koska kuntien tekemät vanhentumisen katkaisuilmoitukset eivät olleet korkolain 7 §:ssä tarkoitettuja vaatimuksia.

Käräjäoikeus vertasi korkolain 7 §:n viivästyskoron alkamisen edellytyksiä vanhentumislain 10 §:n vanhentumisen katkaisemisen edellytyksiin,

⁷¹ Perusteena oli, että esineoikeudessa on vakiintuneesti katsottu esineestä saadun tuoton kuuluvan oikealle omistajalle, eikä esinettä ja rahaa tulisi tällaisessa tilanteessa käsitellä eri tavoin. Ajattelutavasta ks. *Saarnilehto, Ari*: Tuottokorko ja esineoikeudellinen tuoton palautus. Teoksessa Juhlajulkaisu Leena Kartio 1938 – 30/8 – 1998. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Juhlajulkaisut N:o 7. Turku 1998, s. 289–296; *Saarnilehto, Ari*: Pääasiat veloitteesta. Vantaa 2005, s. 88–89

⁷² Kuntien ja muiden voittoa tuottamattomien tahojen on tietenkin vaikeaa vedota menettämiinsä tuottoihin, mikä lienee syynä siihen, ettei kysymys asfalttiasiaassa tullut esiin tässä muodossa. Asiaan mahdollisesti liittyvien rahallisten intressien vuoksi olisi kuitenkin yllättävää, jos tällaiset vaatimukset eivät jatkossa yleistyisi.

⁷³ Perinteisesti vahingonkorvausoikeus perustuu nominalismiin. Toisaalta Euroopan komission ehdotuksessa direktiiviksi kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista on esitetty koron maksamista rikkomushetkestä alkaen, COM(2013) 404 final, s. 35. Komission ehdotus perustuu EUT:n ratkaisukäytäntöön, jossa täyteen korvaukseen on katsottu kuuluvan myös rahan arvon alenemisen huomioiminen.

⁷⁴ Korkolain 7 §:n mukaan vahingonkorvaukselle tai vastaavanlaiselle velalle, jonka määrän ja perusteen toteaminen edellyttää erityistä selvitystä, viivästyskorkoa on maksettava siitä lähtien, kun 30 päivää on kulunut päivästä, jona velkoja esitti vaatimuksensa sekä sellaisen korvauksen perusteetta ja määrää koskevan selvityksen, jota häneltä kohtuudella voidaan vaatia ottaen huomioon myös velallisen mahdollisuudet hankkia selvitys.

ja katsoi viivästyskoron alkamisen 7 §:n mukaan edellyttävän aina vaatimusta, kun vanhentuminen katkeaa vanhentumislain 10 §:n mukaan joko vaatimuksella tai muistuttamalla velasta. Kunnan katkaisuilmoitus oli vain vanhentumislain 10 §:ssä tarkoitettua velasta muistuttamista. Koska kunta ei ollut esittänyt vaatimusta, ei vaatimuksen yksilöinnin kohtuullisuutta ollut tarpeen arvioida. Merkitystä ei tämän vuoksi ollut sillä, että velallinen oli jo kunkin urakkasopimuksen solmimisesta lähtien ollut tietoinen osallisuudestaan kilpailunrajoitukseen ja aiheuttamastaan vahingosta.

Käräjäoikeus katsoi viivästyskoron alkavan viimeisestä mahdollisesta ajankohdasta eli korkolain 9 §:n mukaan siitä päivästä, jona velan maksua koskeva haaste on annettu velallisen tiedoksi, tai niiltä osin kuin vaatimus on esitetty oikeudenkäynnin aikana, sen esittämisestä.

Käräjäoikeus tuomitsi viivästyskorkoa myös tuottokorolle KKO:n oikeuskäytännön mukaisesti.⁷⁵ Viivästyskoron maksamisvelvollisuus tuottokorolle alkoi samasta ajankohdasta kuin pääomalle eli edellä mainitusta korkolain 9 §:ssä tarkoitetusta ajankohdasta.

Käräjäoikeus tulkitsi viivästyskoron alkuajan-kohtaa koskevia säännöksiä varsin tiukasti. Osapuolten kannattaa siten kiinnittää erityistä huomiota maksuvaatimuksen sisältöön, koska sillä voi olla huomattava vaikutus asian rahalliseen lopputulokseen. Ratkaisullaan käräjäoikeus mahdollisesti haki yhtenevää linjaa vanhentumis- ja korkokysymyksiin. Käräjäoikeus vertasi vanhentumisen katkaisuilmoitukselle asetettuja edellytyksiä korkolain 7 §:ssä asetettuihin edellytyksiin. Tämä on sinänsä luonnollista, sillä kunnan kirje vastaajille oli otsi-

koitu vanhentumisen katkaisuilmoitukseksi. Erikoista on kuitenkin se, ettei käräjäoikeus lainkaan verrannut vaatimukselle asetettuja edellytyksiä korkolain 6 ja 7 §:n välillä, josta olisi saanut johtoa siihen, mitä 7 §:n mukaiselta vaatimukselta edellytetään korkolain kontekstissa.⁷⁶

Lisäksi käräjäoikeuden mukaan vahinko perustui velallisen tahalliseen lainvastaiseen menettelyyn, jonka vuoksi velallinen oli ollut koko ajan tietoinen velan perusteena olevista konkreettisista tosiseikoista. Velallinen oli kuitenkin salannut tämän sopimuskumppaniltaan. Siksi sopimuskumppani ei ollut osannut esittää 7 §:ssä tarkoitettua vaatimusta pitkään aikaan. Voidaankin kysyä, tuleeko velallisen vilpillistä mieltä suojata, ja siten kytkeä viivästyskoron alkaminen maksuvaatimukseen, vai voisiko viivästyskorko alkaa aikaisemmasta ajankohdasta?⁷⁷

11. Kilpailurikkomukseen osallistumisen vaikutus

Tyypillisessä kilpailurikkomukseen perustuvasa vahingonkorvaustapauksessa vahingonkärsijä ei ole osallistunut kilpailurikkomukseen tai ollut edes tietoinen siitä. Välillä ilmenee kuitenkin tapauksia, joissa kantaja on ollut tietoinen kilpailurikkomuksesta tai jopa osallistunut siihen.⁷⁸ Näissä tapauksissa tuomioistuimen on otettava kantaa siihen, mikä vaikutus kantajan tietoisuudella tai osallisuudella on sen korvauskanteen kannalta.

Yksi merkittävimpiä käräjäoikeuden tekemiä ratkaisuja niin oikeudellisesti kuin rahallisesti oli päätös hylätä valtion kanne kokonaisuudessaan. Käräjäoikeus perusti tuomionsa tältä osin pääkäsitellyn aikana nimettyyn uuteen todisteluun. Sen

⁷⁵ Ks. esim. KKO 1997:155.

⁷⁶ *Wilhelmsson, Thomas – Sevón, Leif*: Korkolaki ja viivästyskorko. Vammala 1984, s. 126–127.

⁷⁷ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että velallisen ottaessa rahat oikeudettomasti vastaan viivästyskoron tulisi alkaa kertyä varojen vastaanottamisesta. *Ibid.*, s. 114, 116. Velasta tietämättömän velallisen suojaamisesta ja velallisen tietoisuuden merkityksestä ks. *Wilhelmsson, Thomas – Sevón, Leif*: Ehdotus korkolainsäädännöksi, Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 9/1979. Helsinki 1979, s. 7, 42–44 ja *Wilhelmsson, Thomas – Sevón, Leif*: Korkolaki ja viivästyskorko. Helsinki 1984, s. 124. Korkolain systematiikasta ja viivästyskoron tehtävistä *ibid.*, s. 1, 107–108.

⁷⁸ Nämä tilanteet voivat liittyä esimerkiksi määräävän markkina-aseman väärinkäyttöön, jossa kiellettyjä ehtoja sisältävän sopimuksen vastapuoli on ainakin periaatteessa tiennyt joutuneensa kilpailunrajoituksen kohteeksi.

perusteella eräiden valtion asfalttipäällystystuotannon työntekijöiden katsottiin tienneen kartellista ja myöhemmin osallistuneen siihen. Osallistumisen motiivina käräjäoikeus piti pyrkimystä vähentää kilpailun painetta, kun valtion päällystysurakoita alettiin avata aiempaa enemmän kilpailulle.

EUT on käsitellyt vastaavan kaltaista tilannetta *Courage*-ratkaisussaan.⁷⁹ EUT katsoi kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauksen olevan niin tärkeä osa EU-oikeutta, että kansallisessa lainsäädännössä ei ennalta voitu sulkea pois edes rikkomukseen osallistuneen tahon oikeutta korvaukseen. Samalla EUT kuitenkin totesi, että rikkomukseen osallistuneen tahon tosiasiallinen asema ja osuus rikkomuksessa tulee ottaa huomioon ja että ne voivat estää korvauksen saamisen.⁸⁰ Käräjäoikeus ei tuomiossaan tältä osin lainkaan viittaa *Courage*-ratkaisuun.⁸¹

Valtiota koskevassa tuomiossa oli merkittävää myös oikeushenkilön tietoisuuden määrittäminen. Käräjäoikeus katsoi, että valtio on yksi ja jakamaton oikeushenkilö. Siten tietyn valtioon kuuluvan organisatorisen yksikön työntekijöiden tietoisuus kilpailurikkomuksesta tarkoitti valtion kokonaisuudessaan olevan tietoinen kilpailurikkomuksesta. Niinpä käräjäoikeus katsoi, että valtio ei voinut vaatia korvausta kilpailurikkomuksesta, josta se oli ollut tietoinen.

Kirjaimellisesti tulkittuna tuomio herättää tältä osin joitakin perustavanlaatuisia kysymyksiä. Pohjimmiltaan kysymys on siitä, kenen tietoisuus luo oikeushenkilön tietoisuuden ja mihin oikeushenkilön tietoisuus ulottuu. Jos valtio on jakamaton kokonaisuus, jonka tietoisuus syntyy sen minkä tahansa organisatorisen yksikön työntekijöiden tietoisuu-

desta, mitä tämä merkitsee esimerkiksi kilpailuviranomaisen ja sen henkilökunnan tietoisuuden kannalta? Tältä osin EUT:n *Otis*-ratkaisu ja sen perustana oleva julkisasiamies *Villalónin* ratkaisuehdotus tarjoaa mielenkiintoisen vertailukohdan.⁸² Ratkaisua se ei tarjoa, koska tapaus oli erilainen.

Valtion korvausvaatimuksen hylkääminen antaa joka tapauksessa hyvin konkreettisen esimerkin siitä, että KHO:n päätöksen positiivisen oikeusvoimavaikutuksen ulkopuolisista seikoista on mahdollista esittää lisää näyttöä uusien tuloksien.

12. Lopuksi

Käräjäoikeus ratkaisi asfalttikartelliasiansa useita kiperiä oikeudellisia ongelmia, joista edellä on lyhyesti esitetty joitakin keskeisimpiä.⁸³ Oikeustilan epäselvyyttä ja tapauksen epätyypillisyyttä kuvaa, että käräjäoikeus joutui usein hakemaan perustelunsa periaatetasolta, koska oikeuskäytäntö ja säännökset eivät tarjonneet selvää vastausta. Eri kysymysten ratkaisuihin hahmottuva linja on, että käräjäoikeus torjui toistuvasti väitteet, jotka olisivat tehneet korvauksen saamisesta mahdotonta tai kohtuuttoman vaikeaa. Siten käräjäoikeus pääsi ratkaisemaan asian ydinkysymyksen eli oliko kantajille aiheutunut korvauskelpoista vahinkoa vai ei.

Vaikka suurin osa oikeuskysymyksistä ratkesi kantajille myönteisesti, vastaajat menestyivät monissa vahingon määrään vaikuttaneissa näyttökysymyksissä. Valtion ja yhden kunnan kanne hylättiin kokonaan, ja muiden kuntien vaatimuksista hylättiin keskimäärin kolmasosa. Tämä perustui pitkälti näyttökysymyksiin.

⁷⁹ Asia C-453/99, *Courage Ltd v. Bernard Crehan ja Bernard Crehan v. Courage Ltd ym.* [2001], kok. I-06297.

⁸⁰ Tarkalleen ottaen EUT katsoi, että ”Jäsenvaltion oikeussäätö, jonka mukaan kilpailua rajoittavan tai vääristävän sopimuksen osapuoli ei voi tukeutua omaan lainvastaiseen toimintaansa vahingonkorvauksen saamiseksi, kun on osoitettu, että tällä osapuolella on merkittävä vastuu kilpailun vääristämisestä, ei ole yhteisön oikeuden vastainen.”

⁸¹ *Courage*-ratkaisun perusteella keskeiseksi olisi muodostunut kysymys siitä, oliko valtiolla ”merkittävä vastuu kilpailun vääristämisestä”.

⁸² Asia C-199/11, *Europese Gemeenschap v. Otis NV ym.* Tapauksessa Euroopan komissio vaati kansallisessa tuomioistuimessa vahingonkorvausta kilpailurikkomuksesta, jonka se oli itse tutkinut ja todennut. Vastaajat väittivät komissiolla olevan kaksoisroolinsa takia epäoikeudenmukainen tiedollinen etulyöntiasema. EUT ei kuitenkaan hyväksynyt vastaajien väitteitä.

⁸³ Vastaamatta jää kuitenkin edelleen tietyt peruskysymykset. Esimerkiksi syy-yhteyden ja tuottamuksen arviointi eivät nousseet tuomiossa keskeiseen asemaan.

Jos käräjäoikeuden tuomio jää voimaan, se muodostaa toimivan perustan kilpailuoikeudelliselle vahingonkorvaukselle Suomessa. Tuomion perusteella näyttää olevan vaikeaa välttää kokonaan vastuuta kilpailurikkomuksella aiheutetusta vahingosta. Suomi näyttäisi siten kuuluvan Euroopassa niiden oikeusjärjestysten joukkoon, joissa on melko tehokkaat edellytykset kilpailuoikeuden yksityisoikeudelliseen täytäntöönpanoon. Tätä arviota vahvistaa se, että tuomio on enimmäkseen linjassa sekä uuden kilpailulain 20 §:n että komission direktiiviluonnoksen kanssa.

Tuomiossa on merkillepantavaa, että käräjäoikeus otti kilpailuoikeudellisten vahingonkorvausten EU-oikeudellisen ulottuvuuden vakavasti. Käräjäoikeuden ratkaisu osoittaa hyvin, ettei EU-oikeus ole erillinen normijärjestelmä vaan osa Suomen oikeusjärjestystä, jolloin EU:n perussopimusten ja säädösten lisäksi EU:n oikeusperiaatteet ja EU:n tuomioistuinten käytäntö velvoittavat kansallisia viranomaisia. EU-oikeuden vaikutus näkyi äärimmillään taloudellisen seuraannon periaatteen syrjäyttäessä kansalliset normit. Käräjäoikeus totesi tuomiossaan, että EU:n kilpailuoikeuden julkisoi-

keudellinen ja yksityisoikeudellinen täytäntöönpano muodostavat yhden kilpailuoikeudellisen seuraamusjärjestelmän.

Käräjäoikeuden tuomiossa voi nähdä tietynlaisia siirtymää kohti kilpailuoikeusmyönteistä lain tulkintaa, jossa velvoiteoikeutta ja sen yleisiä oppoja tulkitaan kilpailuoikeuden tavoitteet ja ominaispiirteet huomioiden.⁸⁴ Käräjäoikeuden ratkaisu voi siten laajemmassa kontekstissa nähdä olevan osa kehityskulkua, jossa kilpailuoikeudellinen vahingonkorvaus vähitellen eriytyy jossain määrin omien sääntöjensä mukaan toimivaksi vahingonkorvauksen erityisalueeksi.

Toisaalta kilpailuoikeudellisten vahingonkorvauskanteiden yhteydessä esille tulleiden oikeuskysymysten merkitys ei rajoitu pelkästään kyseisiin vahingonkorvaustapauksiin. Esimerkiksi vanhentumislain tulkinta, yhteisvastuukysymykset, arvonnäköalaveron korvattavuus julkisyhteisöille ja taloudellisen seuraannon mahdollisuuden huomioiminen yritysjärjestelyissä ovat kysymyksiä, joiden vastausten vaikutukset ulottuvat kilpailuoikeudellista vahingonkorvausta laajemmalle.

Toni Kalliokoski ja Pirita Virtanen

⁸⁴ Aiheesta ks. esim. *Havu, Katri*: Oikeus kilpailuoikeudelliseen vahingonkorvaukseen EU:n ja Suomen oikeudessa. Helsinki 2013; *Aine, Antti*: Kilpailu ja sopimus. Helsinki 2011 ja *Hemmo, Mika*: Sopimusoikeuden yleiset opit ja kilpailuoikeus. LM 2006, s. 1134–1157.